

การจัดสร้างแหล่งเรียนรู้เชิงศิลปวัฒนธรรมโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของ
ชุมชนมอญคลอง 14 เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร

วารดา พุ่มผกา¹, อรรวรรณ เชื้อน้อย^{2*}, พัทธนันท์ รัตนวรเศวต³ และพรณี บัวเล็ก⁴

¹ สาขาวิชาศิลปกรรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

^{2,3,4} สาขาวิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์เชิงท่องเที่ยว คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

Received 24/04/25 /Revised 29/01/26 /Accepted 05/02/26

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบริบททางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนมอญคลอง 14 2) สร้างแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14 และ 3) ประเมินผล การสร้างแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14 โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เก็บข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ จากผู้ให้ข้อมูลหลัก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่ม แบบบันทึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบสอบถามความพึงพอใจ และการจัดทำแพลตฟอร์ม แหล่งเรียนรู้ออนไลน์ ผลการวิจัยพบว่า (1) ชุมชนมอญคลอง 14 มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ที่โดดเด่น เช่น ประเพณีสงกรานต์ การแห่ธงตะขาบ อาหารพื้นถิ่น การแต่งกาย และมีแหล่งเรียนรู้ สำคัญ ได้แก่ โบสถ์น้ำเค็ม เจ้าพ่อองค์แก้ว เรือนมอญโบราณ และแหล่งเรียนรู้ด้านการเกษตร (2) การสร้างแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14 ดำเนินการโดยความร่วมมือ ระหว่างชุมชนและโรงเรียนวัดใหม่เจริญราษฎร์ พร้อมจัดทำนิตยสารและสื่อประกอบการเรียนรู้ (3) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้ให้บริการแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14 มีความพึงพอใจต่อแหล่งเรียนรู้แบบออนไลน์อยู่ในระดับมาก

คำสำคัญ : แหล่งเรียนรู้เชิงศิลปวัฒนธรรม, กระบวนการมีส่วนร่วม, ชุมชนมอญคลอง 14

* Corresponding author

**Preparation of the Art and Cultural Learning Center of Mon Khlong 14,
Nong Chok District, Bangkok via Community Participatory Process**

Warada Pumpaka¹, Orawan Chueanoi^{2*}, Pattanan Rattanasawasat³

And Punnee Bualek⁴

¹ Department of Fine Arts, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Chandrakasem Rajabhat University

^{2,3,4} Department of Geography and Tourism History, Faculty of Humanities and
Social Sciences, Chandrakasem Rajabhat University

Received 24/04/25 /Revised 29/01/26 /Accepted 05/02/26

Abstract

The objectives of this research are to 1) study the cultural and artistic context of the Mon Khlong 14 community, 2) prepare the Art and Cultural Learning Center of Mon Khlong 14, and 3) evaluate the preparation of the Art and Cultural Learning Center of Mon Khlong 14. The study employed Participatory Action Research (PAR) methodology, integrating both quantitative and qualitative data collection methods, including in-depth interviews with key informants. Research instruments included surveys, interviews, focus group discussions, observation logs, participatory observation, satisfaction questionnaires, and the implementation of an online cultural conservation platform. The findings revealed that: (1) the Mon Khlong 14 community possesses a rich and distinctive cultural identity, exemplified through traditional festivals such as Songkran and the “Centipede Flag Parade,” Mon cuisine, traditional attire, and key cultural landmarks including Nam Khem Church, Chao Pho Ong Kaew Shrine, traditional Mon houses, and agricultural learning sites. (2) The development of the Art and Cultural Learning Center of Mon Khlong 14 was achieved through collaboration between the community and Wat Mai Charoen Rat School, resulting in the establishment of an on-site learning center and accompanying exhibition media. (3) The evaluation of the Art and Cultural Learning Center of Mon Khlong 14 creation showed a high level of satisfaction with the on-site learning resources.

Keywords: Cultural Learning Center, Participation, Mon Khlong 14 Community

* Corresponding author

บทนำ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 มีวัตถุประสงค์เพื่อให้คนไทยทุกช่วงวัยมีทักษะความรู้ความสามารถและพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ระบุว่า สถานศึกษาต้องประยุกต์ให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันทางประวัติความเป็นมาของท้องถิ่น การใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นเพื่อการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ในการจัดการศึกษาเกี่ยวกับการใช้แหล่งเรียนรู้ ว่าด้วยการเรียนรู้ตลอดชีวิต ตามมาตรา 4 ให้ความหมายของการศึกษาว่า “เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรมการสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคมการเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565) สอดคล้องกับแผนพัฒนาของเขตหนองจอกที่ได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาโดยมีเป้าหมายในหลายด้าน โดยเฉพาะด้านที่ 6 คือมหานครแห่งเศรษฐกิจและการเรียนรู้ มิติที่ 6.2 เมืองแห่งนักท่องเที่ยวระดับโลก เป้าประสงค์ที่ 6.2.1.4 แหล่งท่องเที่ยวและทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ของกรุงเทพมหานครได้รับการส่งเสริม อนุรักษ์ และฟื้นฟูให้มีศักยภาพพร้อมที่จะรองรับนักท่องเที่ยวได้อย่างมีคุณภาพ (สำนักงานเขตหนองจอก, 2566)

ชุมชนมอญคลอง 14 เป็นชุมชนชาวไทยเชื้อสายมอญที่ขยายตัวมาจากชุมชนมอญสมุทรสาคร ปทุมธานี นนทบุรี และพระประแดง มีอัตลักษณ์ของชาวมอญทางด้านภาษา อาหาร ประเพณี ความเชื่อ การแต่งกาย ซึ่งเป็นจุดเด่นของชุมชนมอญที่ตั้งอยู่ใกล้เมือง การเดินทางที่สะดวก คุณภาพอากาศค่อนข้างดี เนื่องจากเป็นพื้นที่เกษตรกรรม และมีที่สีเขียวจำนวนมาก มีโอกาสด้านคุณภาพชีวิต มีกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม และมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ สามารถรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นได้ จึงเหมาะแก่การจัดสร้างแหล่งเรียนรู้ของชุมชนเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และเป็นสถานที่ท่องเที่ยวไปพร้อมกัน โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างชุมชน โรงเรียน และวัดจากประเด็นดังกล่าว คณะผู้วิจัยได้นำแนวคิดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนมาประยุกต์ใช้

เพื่อจัดสร้างแหล่งเรียนรู้ทางด้านศิลปวัฒนธรรม โดยมีส่วนร่วมของชุมชนคลอง 14 ให้เกิดเป็นพื้นที่เรียนรู้แห่งใหม่ในย่านตะวันออกของกรุงเทพมหานคร เป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่คนในชุมชนและสังคม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบททางศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14
2. เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14
3. เพื่อประเมินผลการสร้างแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14

การทบทวนวรรณกรรม

1. แหล่งเรียนรู้และแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 25 กำหนดไว้ว่า รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2566) ได้ให้ความหมายของคำว่า วัฒนธรรม หมายถึง วิถีของคนในสังคม เป็นแบบแผนประเพณีปฏิบัติ และการแสดงออกซึ่งความรู้สึกรักในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจ ชាប់ซึ่ง ยอมรับ และใช้ปฏิบัติร่วมกันอันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมนั้น ๆ

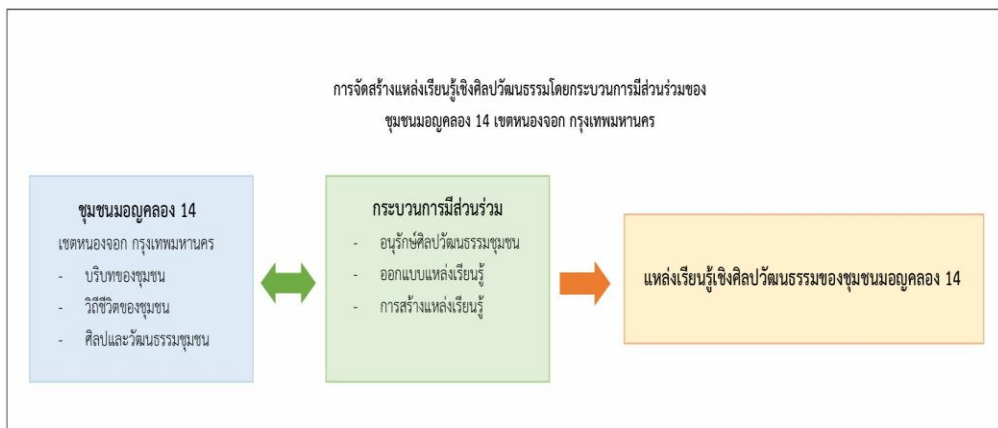
ฉะนั้น คำว่าแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม จึงหมายถึง แหล่งหรือสถานที่ที่รวบรวมองค์ความรู้และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีของคนในสังคมที่มีความหลากหลาย ซึ่งแสดงออกอย่างเข้าใจและยอมรับเพื่อให้เกิดความรัก ความภาคภูมิใจ จนต้องการที่จะอนุรักษ์ สืบทอด และสร้างสรรค์พัฒนาองค์ความรู้ของภูมิปัญญาของชุมชนโดยรวมไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ในชุมชน เช่น โรงเรียน ห้างสมุด ศาสนสถาน พิพิธภัณฑ์ สถานประกอบการ หน่วยงานต่าง ๆ ในชุมชน

2. แนวคิดกระบวนการมีส่วนร่วม

Fine (2001) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการซึ่งประชาชน หรือ ผู้มีส่วนได้เสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นเพื่อแสวงหา ทางเลือกและการตัดสินใจต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสม และเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควรเข้าร่วมในกระบวนการตั้งแต่เริ่มจนกระทั่งถึงการติดตามและ ประเมินผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจและการปรับเปลี่ยนโครงการร่วมกันซึ่งจะเป็นประโยชน์ ต่อทุกฝ่าย

การมีส่วนร่วมของชุมชน คือ การให้โอกาสประชาชน กลุ่มองค์กร และบุคคล ต่าง ๆ ในชุมชนเป็นฝ่ายตัดสินใจกำหนดปัญหาความต้องการของตนเองอย่างแท้จริงเป็น การเสริมพลังอำนาจให้แก่ประชาชนกลุ่มองค์กรชุมชนให้สามารถระดมขีดความสามารถใน การจัดการทรัพยากร การตัดสินใจ และการควบคุมดูแลกิจกรรมรูปแบบการมีส่วนร่วมที่ ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มโครงการ การมีส่วนร่วมในการลงทุน การมีส่วนร่วม ในขั้นวางแผน การมีส่วนร่วมในขั้นดำเนินโครงการ และการมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผล คณะผู้วิจัยออกแบบกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

กรอบแนวคิด

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เก็บรวบรวมข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาบริบททางศิลปวัฒนธรรมและจัดทำแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14 โดยนำข้อมูลทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชนมาจำแนกประเภท พร้อมทั้งจัดเก็บข้อมูลและเลือกข้อมูลเพื่อเผยแพร่ นำเสนอนิทรรศการในรูปแบบออนไลน์และออนไซต์

ตารางที่ 1 วัตถุประสงค์การวิจัยและเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

วัตถุประสงค์การวิจัย	ข้อมูลที่ต้องการ	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informant)
1. เพื่อศึกษาบริบททางศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14	1. ลักษณะทางกายภาพ 2. ประวัติความเป็นมาชุมชน 3. ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมของชุมชน 4. การเปลี่ยนแปลงในชุมชน	1. แบบสำรวจลักษณะทางกายภาพและแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรม 2. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก 3. แบบบันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วม 4. แบบคำถามประกอบการสนทนากลุ่มย่อย	พระสงฆ์ 1 รูป ประธานชุมชน 1 คน ครู 2 คน ผู้รู้ 6 คน รวม 10 คน
2. เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14	แหล่งเรียนรู้ในชุมชนควรจัดตั้งที่ใด มีรูปแบบอย่างไร และมีเนื้อหาอะไรบ้าง	แบบคำถามประกอบการสนทนากลุ่มย่อย	พระสงฆ์ 1 รูป ประธานชุมชน 1 คน ครู 3 คน ผู้รู้ 15 คน รวม 20 คน
3. เพื่อประเมินผลการสร้างแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14	แหล่งเรียนรู้ที่ได้รับการประเมินการสร้างแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14	แบบสอบถามความพึงพอใจที่มีต่อแหล่งเรียนรู้	คนในชุมชน 70 คน คนนอกชุมชน 50 คน รวม 120 คน

การวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัยนี้เป็นการวิจัยผสมผสานเชิงคุณภาพและการวิจัยแบบมีส่วนร่วม การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content analysis) ใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Data triangulation) การวิเคราะห์เนื้อหา มีวัตถุประสงค์เพื่อจำแนก แยกแยะ และแจกแจงข้อมูลที่ได้มาจากภาคสนาม และจัดลำดับข้อมูลตามวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดของการวิจัย

1. การวิเคราะห์บริบททางศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14 เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร การสำรวจบริบทของพื้นที่ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม โดยคณะผู้วิจัย

2. การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อทำแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14 เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสำรวจ การสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม รวมถึงข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่ม เพื่อเป็นข้อมูลสำคัญในการออกแบบ

3. การวิเคราะห์ผลการสร้างแหล่งเรียนรู้ โดยวิเคราะห์ทั้งกระบวนการจัดทำแหล่งเรียนรู้ และเนื้อหาของแหล่งเรียนรู้ทั้งในรูปแบบออนไลน์และออนไซต์

4. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณจากการสอบถามความพึงพอใจต่อแหล่งเรียนรู้ โดยวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการจัดเก็บแบบสอบถามรวมถึงความคิดเห็น และข้อเสนอแนะต่าง ๆ ใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistics) โดยใช้ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

จริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

งานวิจัยครั้งนี้ได้ผ่านการพิจารณาประเด็นทางด้านวิชาการด้านจริยธรรมจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม และมีมติอนุมัติให้ดำเนินการศึกษาวิจัยตามโครงการวิจัย เมื่อวันที่ 17 ตุลาคม 2566

ผลการวิจัย

งานวิจัยนี้ศึกษาการจัดสร้างแหล่งเรียนรู้เชิงศิลปวัฒนธรรมโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนมอญคลอง 14 เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า

1. บริบททางศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14

ชุมชนมอญคลอง 14 ตั้งอยู่ละติจูดประมาณ $13^{\circ} 52' 07''$ เหนือ – $13^{\circ} 52' 50''$ เหนือ และลองจิจูดประมาณ $100^{\circ} 54'$ ตะวันออก – $100^{\circ} 54' 37''$ ตะวันออกทิศเหนือติดกับแขวงคลอง 12 เขตหนองจอก จังหวัดกรุงเทพมหานคร ทิศตะวันออกติดกับตำบลดอนฉิมพลี จังหวัดฉะเชิงเทรา ทิศตะวันตกติดกับหมู่ 9 แขวงคลอง 12 เขตหนองจอก จังหวัดกรุงเทพมหานคร และทิศใต้ติดกับตำบลกระทุ่มราย และตำบลศาลาแดง จังหวัดฉะเชิงเทรา

ภูมิวัฒนธรรมของชุมชนมอญคลอง 14 มีลักษณะเป็นสังคมแบบเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนาปลูกข้าว ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยสำคัญทางภูมิวัฒนธรรมประกอบด้วย สภาพทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่มอยู่ในบริเวณเดียวกันกับพื้นที่ราบลุ่มภาคกลาง มีความเหมาะสมต่อการทำการเกษตร โดยเฉพาะการทำนาปลูกข้าว

ภาพที่ 2 แผนที่ทางวัฒนธรรมของชุมชน

การเข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพของชุมชนชาวมอญคลอง 14 ไม่ปรากฏหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรชัดเจนว่ามีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่เมื่อใด แต่จากคำบอกเล่าของผู้สูงอายุภายในชุมชนแสดงให้เห็นว่า ชุมชนมอญแห่งนี้ก่อตั้งขึ้นเมื่อรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเคลื่อนย้ายมาจากสมุทรสาคร

ปทุมธานี นนทบุรี และพระประแดง เนื่องจากช่วงเวลานั้นการค้าข้าวทำกำไรได้ดี ราคาข้าวเพิ่มสูงขึ้น ทำให้มีความต้องการพื้นที่ทำนามากขึ้น (พิพัฒน์ รัตนวรเศวต และคณะ, 2566) รัชกาลที่ 5 จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีนโยบายการขุดคลองรังสิต และลำคลองสายต่าง ๆ เพื่อเพิ่มพื้นที่นาสำหรับผลิตข้าวเพื่อการค้า และส่งออกรวมทั้งใช้เป็นเส้นทางคมนาคม และเส้นทางลำเลียงผลผลิตออกสู่ตลาด (สำนักการระบายน้ำ, 2557) ซึ่งคลอง 14 ถือเป็นคลองชลประทานที่ถูกขุดขึ้นโดยบริษัทขุดคลองและคุناسยามที่ได้รับสัมปทานให้ดำเนินการขุดคลองหลายสายขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 จากนโยบายการขุดคลองเพื่อเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกข้าว ส่งผลให้บริเวณพื้นที่สองฝั่งของคลอง 14 มีกลุ่มชาวมอญเข้ามาตั้งถิ่นฐานแบบเส้นตามเส้นทางการสัณจร (Linear sedimentary) โดยตั้งบ้านเรือนบริเวณสองฝั่งคลอง 14 ซึ่งเป็นลำคลองสายหลักในชุมชน

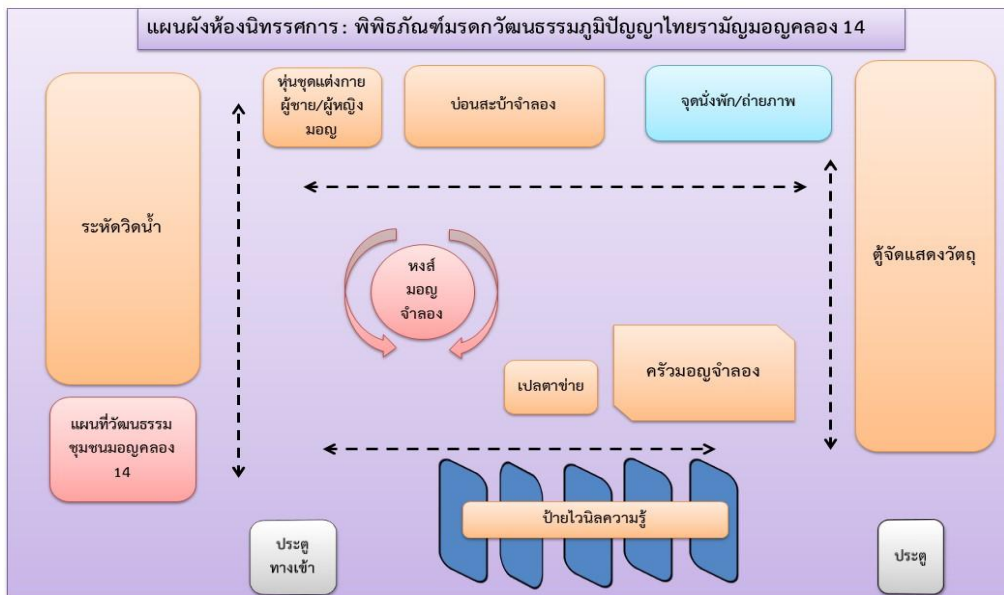
— ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนมอญคลอง 14 ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ความเป็นชาวมอญที่ปรากฏในชุมชนมอญคลอง 14 นั้น ประกอบด้วย 1) ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม คือ สถานที่สำคัญในชุมชน เช่น วัดใหม่เจริญราษฎร์ โบสถ์น้ำเค็ม เสาหงส์ โรงเรียนวัดใหม่เจริญราษฎร์ เรือนมอญ 100 ปี เจ้าฟ่องค์แก้ว อาสาชวามหานคร นอกจากนี้ยังมีอาหารการกินที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ชาวมอญของชุมชนมอญคลอง 14 ที่สำคัญ เช่น แกงกระเจียบ แกงมะตาด แกงบอน แกงซี่เหล็ก ข้าวแช่ ขนมกะละแม ข้าวเหนียวแดง 2) ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม คือ ประเพณีสำคัญและความเชื่อโดยวัฒนธรรมประเพณีของชาวมอญคลอง 14 มีลักษณะคล้ายกับชุมชนมอญดั้งเดิมที่โยกย้ายมาอย่างสมุทรสาคร พระประแดง ปทุมธานี และนนทบุรี กล่าวคือ เป็นชุมชนมอญแบบผสมผสานอย่างลงตัว เป็นการคัดสรรแบบอย่างที่ดีของแต่ละชุมชนมายึดถือปฏิบัติ โดยชุมชนมอญคลอง 14 มีประเพณีที่สำคัญ ได้แก่ การทำขวัญแม่โพสพ การทำบุญวันมาฆบูชา ประเพณีวันตรุษ (วันสิ้นปี) เทศกาลสงกรานต์ ประเพณีการทำบุญสลากภัต ทำบุญเทศกาลเข้าพรรษา ประเพณีตักบาตรน้ำผึ้ง เทศกาลออกพรรษา และชุมชนมอญคลอง 14 มีความเชื่อที่สำคัญ ได้แก่ การนับถือผีงู การนับถือผีเต่า ผีบรรพบุรุษ การผิผี การไหว้ผีบรรพบุรุษ การห้ามมิให้อุ้มเด็กออกนอกบ้านในเวลายืนหรือเวลาโพล้เพล้ และด้านการแต่งกายของผู้เฒ่าผู้แก่ผู้ชายยังคงนุ่งโจง ผู้หญิงยังนุ่งผ้าถุงและเกล้าผมมวย และในงานเทศกาลชาวบ้านต่างแต่งกายแบบมอญเข้าวัดทำบุญ เยี่ยมเยียนญาติผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน

2. การสร้างแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14 มี 2 รูปแบบ คือ แบบออนไซต์และแบบออนไลน์ โดยข้อมูลทางวัฒนธรรมมาจากกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน เจ้าอาวาส ปราชญ์ท้องถิ่นและคณะครู

2.1 การจัดทำแหล่งเรียนรู้แบบออนไซต์ มีขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสำรวจห้องจัดแสดงโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ร่วมคิดค้นและวิเคราะห์ข้อมูลระหว่างชุมชนร่วมกับผู้วิจัย โดยคณะผู้วิจัยได้จัดประชุมเพื่อทำการสำรวจพื้นที่และวัตถุจัดแสดง

ขั้นตอนที่ 2 การกำหนดเนื้อหาจัดแสดงภายในแหล่งเรียนรู้ ประกอบด้วย วิถีชีวิตของคนมอญคลอง 14 ดังปรากฏในแผนผัง

ภาพที่ 3 แผนผังห้องจัดแสดงนิทรรศการ

คณะผู้วิจัยและชุมชนได้ให้ความสำคัญกับเนื้อหา วัตถุจัดแสดง รวมถึงการใช้ประโยชน์แหล่งเรียนรู้ของโรงเรียนและชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมในการพิจารณาของชุมชนร่วมกับคณะผู้วิจัยในขั้นตอนการออกแบบแผนผังการจัดแสดงภายในแหล่งเรียนรู้สรุปประเด็นสำคัญได้ดังนี้ 1) เกิดความเห็นร่วมกันในการจัดสร้างแหล่งเรียนรู้ขึ้นภายในโรงเรียนวัดใหม่เจริญราษฎร์ 2) ร่วมกันกำหนดเนื้อหาและออกแบบจัดทำ

ผังการจัดแสดงของแหล่งเรียนรู้ 3) ชาวบ้านในชุมชนพร้อมให้ความร่วมมือในการสืบค้น และให้ข้อมูล รวมถึงบริจาควัตถุจัดแสดงบางประเภทซึ่งเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นมา และวิถีชีวิตของชาวมอญในชุมชนมอญคลอง 14

ขั้นตอนที่ 3 การจัดทำทะเบียนวัตถุภายในห้องจัดแสดงจากการสำรวจ ห้องจัดแสดงร่วมกับคนในชุมชนพบว่า วัตถุจัดแสดงยังไม่มีการจัดทำทะเบียนวัตถุ คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดทำทะเบียนวัตถุจัดแสดงจากข้อมูลเอกสารหลักฐาน และจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากปราชญ์ หรือผู้รู้ในชุมชน พร้อมทั้งการบันทึกภาพถ่ายวัตถุ จัดแสดง และร่วมกับชุมชนในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลทะเบียนวัตถุ และ ภาพถ่ายของวัตถุที่จะใช้จัดแสดง โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมประกอบด้วย 1) คณะผู้วิจัย นักศึกษาช่วยงาน และช่างภาพ ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานจัดเตรียมแบบบันทึกทะเบียน วัตถุ บันทึกข้อมูลทะเบียนวัตถุจัดแสดง และบันทึกภาพวัตถุจัดแสดง 2) คนในชุมชน ประกอบด้วย ตัวแทนครูในโรงเรียนวัดใหม่เจริญราษฎร์ผู้นำชุมชน และปราชญ์ชุมชน ร่วมพิจารณาแสดงความคิดเห็นและตรวจสอบความถูกต้องน่าเชื่อถือของข้อมูลทะเบียน วัตถุจัดแสดง

เลขวัตถุ 079/2566

ชื่อวัตถุ เปล

ลักษณะวัตถุ เปลถัก

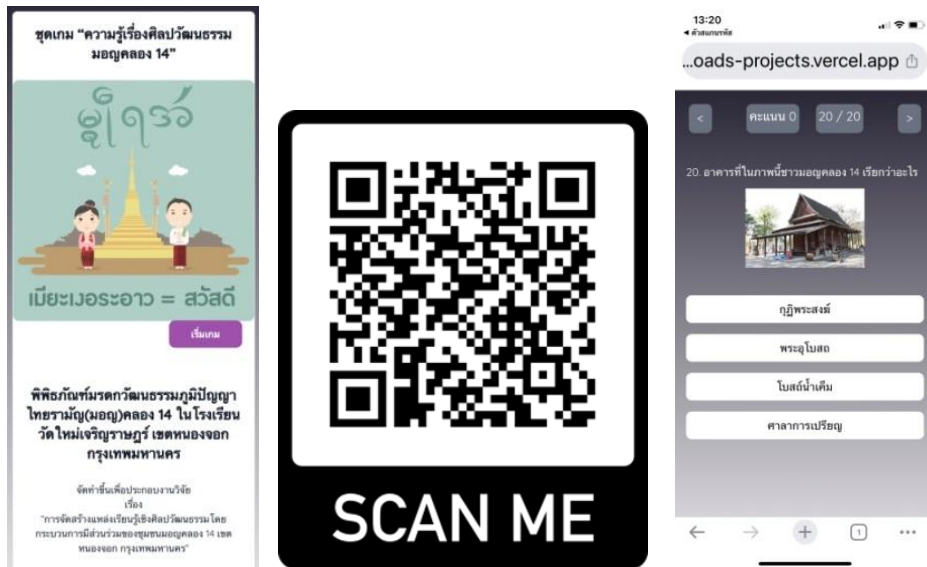
ขนาด ปากกว้าง 63 เซนติเมตร ยาว 107 เซนติเมตร ฐานกว้าง 47.5 เซนติเมตร ฐานยาว 93

ภาพที่ 4 ตัวอย่างทะเบียนวัตถุภายในแหล่งเรียนรู้

ขั้นตอนที่ 4 การคัดเลือกและจัดหาวัตถุจัดแสดงเพิ่มเติม พบว่าวัตถุจัดแสดงส่วนใหญ่เป็นวัตถุที่มีอยู่เดิม จึงให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการคิดพิจารณาสืบค้นจัดหา และคัดเลือกวัตถุที่จะใช้ในการจัดแสดง โดยคณะผู้วิจัยและคนในชุมชนร่วมสำรวจพื้นที่โดยรอบของชุมชนมอญคลอง 14 พบว่า ชุมชนยังคงมีวัตถุจัดแสดงที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชุมชนในอดีตหลงเหลืออยู่ และชาวบ้านภายในชุมชนยินดี และภาคภูมิใจที่จะมอบวัตถุดังกล่าวเพื่อจัดแสดงในแหล่งเรียนรู้

ขั้นตอนที่ 5 การจัดทำสื่อต่าง ๆ ทั้งสื่อภายในห้องจัดแสดงประกอบด้วย แผ่นป้ายนิเทศ (ไวนิล) หุ่นจำลอง รวมถึงสื่อวีดิทัศน์และเกมโดยคณะผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการพิจารณาและการประเมินผล หรือตรวจสอบความถูกต้องของสื่อ โดยดำเนินการดังนี้ 1) การจัดทำแผนที่วัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14 เพื่อแสดงถึงตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งมรดกภูมิปัญญาภายในชุมชน 2) การจัดทำแผ่นป้ายนิเทศเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา สถานที่สำคัญ ประเพณีสำคัญ และสำหรับอาหาร 3) การตกแต่งห้องจัดแสดงเพื่อความสวยงามด้วยการจัดแสดงวัตถุทั้ง 3 มิติ และ 2 มิติ ได้แก่ กระป๋องจำลองเพื่อสะท้อนวิถีชีวิตชาวนา ภาพทิวทัศน์ภายในชุมชน เพื่อจำลองวิถีชีวิตชุมชนริมคลอง 14 และบ่อนสะบ้าจำลอง ซึ่งเป็นการละเล่นสำคัญประเภทหนึ่งของชาวมอญ สำหรับอาหารมอญจำลอง เพื่อแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมการกินของชุมชนทั้งอาหารในชีวิตประจำวันและอาหารในพิธีกรรม 4) การจัดทำวีดิทัศน์และชุดเกม “ความรู้เรื่องศิลปวัฒนธรรมมอญคลอง 14” สะท้อนถึงภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในชุมชน คือ บรรยาการของชุมชน ประวัติความเป็นมา สถานที่สำคัญ พิธีกรรม อาหาร รวมถึงการมีส่วนร่วม

ระหว่างชุมชนและโรงเรียน โดยคัดเลือกเนื้อหาที่ใช้สำหรับจัดทำชุดเกม รวมถึงตัดสินใจร่วมกันในการออกแบบชุดเกมสำหรับการใช้งานบนอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์แบบพกพา เพื่อตอบสนองความต้องการของนักเรียนในโรงเรียน รวมถึงผู้เข้าชมแหล่งเรียนรู้ภายในชุดเกม ประกอบด้วย คำถาม ภาพประกอบ พร้อมตัวเลือก 4 ตัวเลือก จำนวน 20 ข้อ ดังปรากฏตามภาพตัวอย่าง

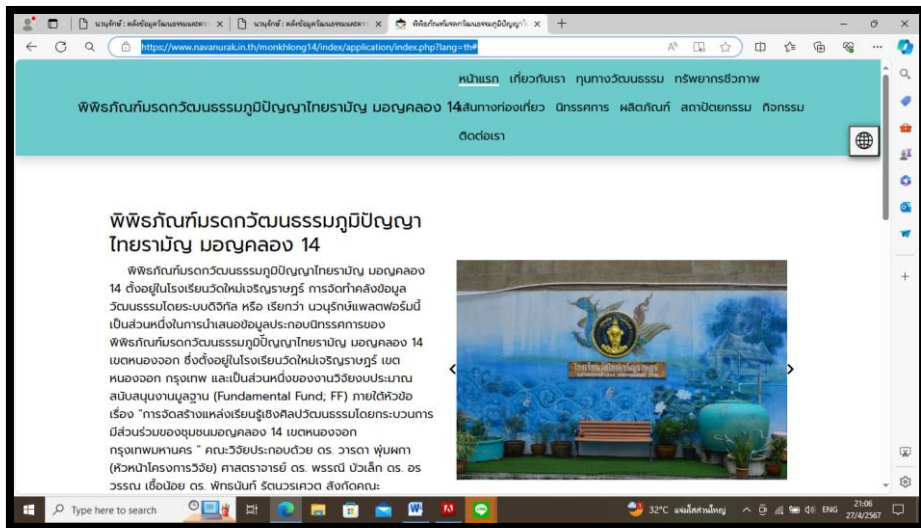

ภาพที่ 5 แอปพลิเคชันเกมชุด “ความรู้เรื่องศิลปวัฒนธรรมมอญคลอง 14”

2.2 การจัดทำแหล่งเรียนรู้รูปแบบสื่อออนไลน์

ในการดำเนินการจัดทำแหล่งเรียนรู้เชิงศิลปวัฒนธรรมแบบสื่อออนไลน์ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างคณะผู้วิจัยและชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน ประชาชนชุมชน ตัวแทนชุมชน ครู และนักเรียน โดยใช้บริการระบบบนนวัตกรรมแพลตฟอร์มของ ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ (NECTEC) ในการจัดเก็บข้อมูล วัตถุจัดแสดงของแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชน โดยคณะผู้วิจัยและชุมชนได้รับการอบรมการใช้งานระบบบนนวัตกรรมแพลตฟอร์มและบันทึกข้อมูลวัตถุจัดแสดงเข้าสู่ระบบ และเผยแพร่ในชื่อเว็บไซต์พิพิธภัณฑ์มรดกวัฒนธรรมภูมิปัญญาไทยรามัญมอญคลอง 14

เข้าถึงได้จาก <https://www.navanurak.in.th/monkhlong14/index/application/index.php?lang=th#>

ภาพที่ 6 หน้าหลักเว็บไซต์พิพิธภัณฑสถานวัฒนธรรมภูมิปัญญาไทยรามัญ มอญคลอง 14
ที่มา: (นวนุรักษ์ : แพลตฟอร์มบริหารจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความหลากหลายทางชีวภาพ, ม.ป.ป.)

3. ประเมินผลการสร้างแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมชุมชน

หลังจากการดำเนินการสร้างแหล่งเรียนรู้ คณะผู้วิจัยได้มีการประเมินผลการสร้างแหล่งเรียนรู้จากความพึงพอใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้ให้บริการแหล่งเรียนรู้ชุมชนมอญคลอง 14 ทั้งแบบออนไลน์และแบบออนไลน์ ดังนี้

3.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบประเมินความพึงพอใจ โดยผู้ตอบแบบประเมินทั้งหมด 120 คน จำแนกเป็นเพศหญิง จำนวน 66 คน คิดเป็นร้อยละ 55 และเพศชาย จำนวน 54 คน คิดเป็นร้อยละ 45 วุฒิการศึกษาของผู้ตอบแบบประเมิน พบว่า ระดับปริญญาตรี มีจำนวนมากที่สุดคือ 36 คน คิดเป็นร้อยละ 30 รองลงมาคือ ระดับประถมศึกษา จำนวน 32 คน คิดเป็นร้อยละ 26.67 และมีวุฒิการศึกษาสูงกว่าระดับปริญญาตรี จำนวน 29 คน คิดเป็นร้อยละ 24.16 ตามลำดับ ส่วนอาชีพของผู้ตอบแบบประเมิน พบว่า ผู้ตอบแบบประเมินส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกร จำนวน 34 คน คิดเป็นร้อยละ 28.33 รองลงมา

คือ อาชีพค้าขาย จำนวน 30 คน คิดเป็นร้อยละ 25 และอาชีพข้าราชการ จำนวน 28 คน คิดเป็นร้อยละ 23.33 ตามลำดับ

3.2 ความพึงพอใจต่อแหล่งเรียนรู้เชิงศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14 แบบออนไลน์ จำนวน 120 คน โดยผลจากการประเมินแหล่งเรียนรู้เชิงศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14 แบบออนไลน์ ณ โรงเรียนวัดใหม่เจริญราษฎร์ในภาพรวม พบว่า มีความพึงพอใจที่มีต่อแหล่งเรียนรู้แบบออนไลน์ในระดับมากมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.19 และมีส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.66 โดยมีผลการประเมินแต่ละด้านดังนี้ ด้านเนื้อหา มีความพึงพอใจในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.17 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.66 ด้านรูปแบบ มีความพึงพอใจในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.31 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.54 และผลการประเมินด้านสถานที่ที่มีความพึงพอใจในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.10 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.67 ส่วนภาพรวมของคำถามปลายเปิด พบว่า มีข้อเสนอแนะ คือ มีการตกแต่งสถานที่ได้สวยงาม เนื้อหาประกอบเข้าใจง่าย วัตถุจัดแสดงและหุ่นจำลองสวยงาม

3.3 ความพึงพอใจต่อแหล่งเรียนรู้เชิงศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14 แบบออนไลน์ จำนวน 120 คน โดยผลจากการประเมินแหล่งเรียนรู้เชิงศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14 แบบออนไลน์ พบว่า มีค่าเฉลี่ยความพึงพอใจที่มีต่อแหล่งเรียนรู้แบบออนไลน์ในภาพรวมเท่ากับ 4.05 และมีส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.75 โดยมีผลการประเมินแต่ละด้านดังนี้ ด้านเนื้อหา มีความพึงพอใจในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.35 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.67 ด้านรูปแบบมีความพึงพอใจในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.83 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.83 และด้านการใช้งานมีความพึงพอใจในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.98 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.76 ส่วนภาพรวมของคำถามปลายเปิด พบว่า มีข้อเสนอแนะคือ ภาพสวยงาม ข้อความประกอบเข้าใจง่าย

สรุปผลและอภิปรายผล

1. สรุปผลการวิจัย

1.1 การศึกษาบริบททางศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14

มีข้อค้นพบว่า ชุมชนมอญคลอง 14 ตั้งอยู่ในเขตหนองจอก จังหวัด กรุงเทพมหานคร และอำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา พื้นที่โดยส่วนใหญ่ยังคงมีการทำนาปลูกข้าว ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยสำคัญทางภูมิวัฒนธรรม ประกอบด้วย 1) สภาพทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่เหมาะต่อการทำการเกษตร 2) การเข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพของชุมชนชาวมอญคลอง 14 โดยกลุ่มชาวมอญที่เคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณพื้นที่สองฝั่งคลอง 14 ประกอบด้วยชาวมอญที่มาจากพื้นถิ่นเดิม 4 กลุ่ม คือ ชาวมอญสมุทรสาคร ชาวมอญพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ชาวมอญปทุมธานี และชาวมอญนนทบุรี

ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนมอญคลอง 14 ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ความเป็นชาวมอญที่ปรากฏในชุมชนมอญคลอง 14 นั้น ประกอบด้วย สถานที่สำคัญในชุมชนและอาหารการกิน ประเพณีที่ยังยึดถือปฏิบัติตามธรรมเนียมมอญ

1.2 การสร้างแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14

การจัดทำแหล่งเรียนรู้แบบออนไซต์ มีขั้นตอนดังนี้ 1) การสำรวจห้องจัดแสดง 2) การกำหนดเนื้อหาจัดแสดงภายในแหล่งเรียนรู้ 3) การจัดทำทะเบียนวัตถุภายในห้องจัดแสดง 4) การคัดเลือกและจัดหมวดหมู่จัดแสดงเพิ่มเติม 5) การจัดทำสื่อต่าง ๆ ภายในห้องจัดแสดง

การจัดทำแหล่งเรียนรู้รูปแบบสื่อออนไลน์ได้มีการเรียนรู้และลงมือปฏิบัติร่วมกันเพื่อดำเนินการจัดเก็บข้อมูลวัตถุจัดแสดงในแหล่งเรียนรู้ในรูปแบบดิจิทัลด้วยระบบนวนรักษ์แพลตฟอร์ม โดยศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ (NECTEC)

1.3 ประเมินผลการสร้างแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14

สรุปผลจากการประเมินผลการสร้างแหล่งเรียนรู้จากความพึงพอใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และผู้ใช้บริการแหล่งเรียนรู้ทั้งแบบออนไซต์และแบบออนไลน์ โดยมีผู้ตอบแบบประเมินทั้งหมด 120 คน มีความพึงพอใจต่อแหล่งเรียนรู้เชิงศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14 แบบออนไซต์ และแบบออนไลน์ พบว่ามีค่าเฉลี่ยความพึงพอใจระดับมาก

2. อภิปรายผลการวิจัย

2.1 การศึกษาบริบททางศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14

มีข้อค้นพบ ดังนี้ การตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพของชุมชนชาวมอญคลอง 14 อยู่ทั้ง 2 ฝั่งคลอง 14 ตรงกับแนวคิดของ Chisholm (1979) ที่ได้กล่าวว่าการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์เป็นผลมาจากการเลือกพื้นที่ซึ่งมีสภาพแวดล้อม และความได้เปรียบจากทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ โดยขึ้นอยู่กับระยะทางในการเดินทางที่เอื้ออำนวย เช่น ระยะห่างจากแหล่งน้ำสำหรับการอุปโภคบริโภคและการเกษตร หรือที่ดินที่เหมาะสมเพื่อประกอบการเกษตร ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของอาคารบ้านเรือนและการใช้ที่ดินรอบ ๆ นั่นคือรูปแบบของการตั้งถิ่นฐาน นอกจากนี้ รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมอญคลอง 14 มีลักษณะของการตั้งถิ่นฐานแบบตามเส้นทางการสัญจร (Linear sedimentary) โดยจะตั้งบ้านเรือนกันอยู่ตามสองฝั่งคลอง 14 ซึ่งเป็นลำคลองสายหลักในชุมชน เนื่องจากลำคลองในอดีตเปรียบเสมือนเส้นโลหิตที่ใช้ประโยชน์ทั้งการอุปโภคบริโภค การเกษตร การคมนาคม และการดำรงวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่โดยการทำนาปลูกข้าว ลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ชุมชนมอญคลอง 14 จึงปรากฏลักษณะของบ้านเรือนที่ปลูกอยู่ใกล้ชิดติดกับพื้นที่ริมคลอง 14 ส่วนบริเวณพื้นที่หลังบ้านคือพื้นที่ทำกินหรือที่นา ซึ่งตรงกับแนวคิดของฉัตรชัย พงศประยูร (2536) ที่ได้กล่าวถึงรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานซึ่งมีด้วยกัน 4 แบบ โดย 1 ใน 4 แบบนั้น คือ การตั้งถิ่นฐานตามแนวเส้นทางคมนาคม (Linear settlement) การตั้งถิ่นฐานประเภทนี้จะปรากฏในบริเวณที่ราบเป็นส่วนใหญ่โดยไม่ค่อยพบในบริเวณที่สูง ลักษณะการตั้งบ้านเรือนจะเป็นแนวยาวตามเส้นทางคมนาคมที่สะดวก โดยอาจจะตั้งอยู่เป็นกลุ่มติดต่อกันในเขตที่เป็นชุมชนการค้า หรือทางแยกของเส้นทางคมนาคม ส่วนบริเวณที่อยู่ไกลออกไปอาจมีการบ้านเรือนห่างกัน สำหรับพื้นที่เกษตรจะอยู่บริเวณด้านหลังของที่อยู่อาศัย เส้นทางคมนาคมที่ ส ี น ึ่ง เ ส ร ี ม ใน ห ้ มี การตั้งถิ่นฐาน ได้แก่ แม่น้ำ ลำคลอง ถนน ตามแนวยาวของหุบเขาแคบ ๆ และบริเวณแนวของน้ำพุ

ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนมอญคลอง 14 ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ความเป็นชาวมอญที่ปรากฏในชุมชนมอญคลอง 14 นั้น ประกอบด้วย 1) ศิลปวัฒนธรรมที่เป็น

รูปธรรม และ 2) ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม ตรงกับแนวคิดของเนื้ออ่อน ขวืทองเขียว (2557) ที่ได้กล่าวว่า วัฒนธรรมมีด้วยกัน 2 รูปแบบ ได้แก่ 1) วัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม คือ วัฒนธรรมที่แสดงออกมาในรูปแบบของวัตถุที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อความสุขทางกายและใจ และ 2) วัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม เช่น ภาษาพูด เพลงพื้นบ้าน และวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับด้านจิตใจ ซึ่งมักจะสูญหายไปตามกาลเวลา แต่การที่ชุมชนมอญคลอง 14 ยังคงรักษาวัฒนธรรมมอญไว้ได้เป็นเพราะมีศูนย์รวมของการเรียนรู้วัฒนธรรมของชุมชน คือ โรงเรียนวัดใหม่เจริญราษฎร์ซึ่งเป็นที่ตั้งของแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชน รวมถึงชุมชนมีผู้นำชุมชนที่มีความเข้มแข็งและผู้คนในชุมชนมีความรักความสามัคคี เห็นถึงคุณค่าวัฒนธรรมของชาวมอญของตนและร่วมกันส่งต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนไปสู่ลูกหลาน สอดคล้องกับคำจำกัดความคำว่า วัฒนธรรม ในพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2553 ให้นิยามไว้ว่า วิธีการดำเนินชีวิต ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม จารีต ประเพณี พิธีกรรมและภูมิปัญญา ซึ่งกลุ่มชนและสังคมได้ร่วมสร้างสรรค์ ส่งเสริม ปลูกฝัง สืบทอด เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงาม ทั้งทางด้านจิตใจและวัตถุ

2.2 การสร้างแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14

การสร้างแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14 ทั้งแบบออนไลน์และแบบออนไลน์ เกิดขึ้นจากศักยภาพของชุมชนที่มีบริบททางศิลปวัฒนธรรมทั้งที่เป็นรูปธรรมและที่เป็นนามธรรม อันเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมพื้นที่ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชน 3 กระบวนการ คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ และการร่วมประเมินผลตรงกับแนวคิดของ Cohen and Uphoff (1977) ที่แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ คือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ จากนั้นเลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ 2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานความร่วมมือ โดยตั้งคำถามว่า ใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารงาน และประสานงาน และการขอความช่วยเหลือ 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ในส่วนที่

เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังจะต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย ผลประโยชน์ในทางบวก และผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการซึ่งจะเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลและสังคมด้วย และ 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้น สิ่งที่สำคัญที่จะต้องสังเกต คือความเห็น ความชอบ และความคาดหวัง ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อการแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ ได้

นอกจากนี้ จากผลการศึกษาการจัดสร้างแหล่งเรียนรู้เชิงศิลปวัฒนธรรมของชุมชนมอญคลอง 14 ทั้งแบบออนไซต์และแบบออนไลน์ ปรากฏกระบวนการมีส่วนร่วม 3 กระบวนการ คือ 1) การมีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจโดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การตัดสินใจ ในการจัดสร้างแหล่งเรียนรู้เชิงศิลปวัฒนธรรมของชุมชนมอญคลอง 14 ขึ้นภายในโรงเรียนวัดใหม่เจริญราษฎร์ รวมถึงการร่วมกันกำหนดเนื้อหาและออกแบบจัดทำผังการจัดแสดงของแหล่งเรียนรู้ การวางเรื่องราวในการจัดทำคลิปวิดีโอ การจัดทำชุดเกม “ความรู้เรื่องศิลปวัฒนธรรมมอญคลอง 14” 2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ โดยการร่วมกันสำรวจ สืบค้นข้อมูล และคัดเลือกวัตถุจัดแสดงจากชาวบ้านในชุมชน การร่วมกันบริจาควัตถุจัดแสดงบางประเภทซึ่งเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นมาและวิถีชีวิตของชาวมอญในชุมชน รวมถึงร่วมกันเรียนรู้ระบบคลังข้อมูลนวนิรักษ์แพลตฟอร์มและลงมือปฏิบัติร่วมกันในการจัดเก็บข้อมูลวัตถุจัดแสดงของแหล่งเรียนรู้เข้าสู่ระบบ และ 3) มีส่วนร่วมในการประเมินผล ทั้งด้านร่วมกันทบทวนความถูกต้องของวัตถุและข้อมูลของวัตถุในการจัดแสดง การตรวจสอบความถูกต้องของแผนที่วัฒนธรรม คลิปวิดีโอ ชุดเกม “ความรู้เรื่องศิลปวัฒนธรรมมอญคลอง 14” รวมถึงการประเมินแหล่งเรียนรู้ตรงกับแนวคิดของศุภินันการย ระวีวงศ์ และนภาพร เชื้อขำ (2566) ที่ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นการสร้างโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาในทุกมิติตั้งแต่เริ่มต้นจนจบกระบวนการโดยผ่านกระบวนการส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชนเข้ามาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ริเริ่มกำหนดแนวทางในการพัฒนา ร่วมวางแผนปฏิบัติ ร่วมตัดสินใจ ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลจากการดำเนินการที่เกิดขึ้น สอดคล้องกับการศึกษาของ อัญชลี สารสุวรรณ และคณะ (2564) ที่ได้ศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์มรดกพื้นบ้านประแส ของโรงเรียนชุมชนวัดตะเคียนงาม สำนักงานเขตพื้นที่

การศึกษาประเมินศึกษาระยะเขต 2 ผลการศึกษาพบว่า 1) ความต้องการการมีส่วนร่วมในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นของประชาชนโดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.53 อยู่ในระดับมาก 2) รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถานมรดกพื้นบ้านประแส ประกอบด้วยองค์ประกอบ 5 ด้าน คือ ด้านกระบวนการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ด้านกระบวนการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถาน และด้านบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น โดยผ่านขั้นตอนการดำเนินงาน ได้แก่ (1) การศึกษาความต้องการการมีส่วนร่วมในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น (2) การศึกษาพิพิธภัณฑสถานต้นแบบ (3) ศึกษาแนวคิดจากผู้นำองค์กรทางวัฒนธรรม ผู้นำท้องถิ่น และชุมชน (4) การทดลองจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น และ (5) การวิพากษ์รูปแบบการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น และ 3) กระบวนการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถานมรดกพื้นบ้านประแส ประกอบด้วยกิจกรรม 10 องค์ประกอบ คือ (1) การวางแผนกลยุทธ์ (2) การจัดโครงสร้างองค์กร (3) การจัดทำฐานข้อมูลในท้องถิ่น (4) การจัดทำทะเบียนจัดหมวดหมู่วัตถุและการจัดแสดง (5) อาคารสถานที่ (6) บุคลากร (7) งบประมาณ (8) การให้บริการและประชาสัมพันธ์ (9) การสร้างภาพลักษณ์ที่ดี และ (10) การสร้างเครือข่าย โดยทุกกระบวนการผ่านการทดลองจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานมรดกพื้นบ้านประแสของโรงเรียนชุมชนวัดตะเคียนงาม สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 2 เพื่อร่วมกันอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนต่อไป

3. ประเมินผลการสร้างแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมชุมชน

ข้อค้นพบจากการประเมินผลการสร้างแหล่งเรียนรู้ด้วยแบบสอบถามความพึงพอใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้ให้บริการแหล่งเรียนรู้ทั้งแบบออนไลน์และแบบออนไลน์ของชุมชนมอญคลอง 14 และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลจากการประเมินแหล่งเรียนรู้เชิงศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14 แบบออนไลน์ในภาพรวม พบว่า มีความพึงพอใจที่มีต่อแหล่งเรียนรู้แบบออนไลน์ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.19 และมีส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.66 ส่วนผลจากการประเมินแหล่งเรียนรู้เชิงศิลปวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14 แบบออนไลน์ พบว่า มีค่าเฉลี่ยความพึงพอใจที่มีต่อแหล่งเรียนรู้แบบออนไลน์ในภาพรวมเท่ากับ 4.05 และมีส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.75 นอกจากนี้ยังพบว่า ทั้งแหล่งเรียนรู้แบบออนไลน์

และแบบออนไลน์มีผลการประเมินในระดับมากทั้งสามด้าน โดยแหล่งเรียนรู้แบบออนไลน์ คือ ด้านเนื้อหา ด้านรูปแบบ และด้านสถานที่ ส่วนแหล่งเรียนรู้แบบออนไลน์ คือ ด้านเนื้อหา ด้านรูปแบบ และด้านการนำไปใช้ ซึ่งประเด็นที่ใช้ในการประเมินและผลการประเมินการสร้างแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนมอญคลอง 14 สอดคล้องกับการศึกษาของ จตุรงค์ เดชะวงศ์ และคณะ (2566) ที่ศึกษาผลการพัฒนาการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ชุมชนมอญโรงเรียนบ้านหนองคู อำเภอบำลือ จังหวัดลำพูน โดยใช้การวิจัยปฏิบัติการ (Action research) และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า 1) ผลความพึงพอใจในการพัฒนาการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ชุมชนมอญในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยด้านการประสานงานมีค่าเฉลี่ยมากที่สุด เท่ากับ 4.56 รองลงมาคือ ด้านการจัดองค์กรมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.30 และด้านการวางแผนมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.23 ตามลำดับ 2) คุณภาพของแหล่งเรียนรู้ชุมชนมอญในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด โดยด้านการตรงตามความต้องการของนักเรียน และชุมชนมีค่าเฉลี่ยมากที่สุด เท่ากับ 4.80 รองลงมาคือ ด้านความพร้อมและการบูรณาการหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและด้านรูปแบบและความเหมาะสมในการบริหารแหล่งเรียนรู้มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.77 และด้านการนำไปบูรณาการในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.76 ตามลำดับ

ข้อค้นพบจากคำถามปลายเปิดในการประเมินความพึงพอใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และผู้ใช้บริการแหล่งเรียนรู้ทั้งแบบออนไลน์และแบบออนไลน์ของชุมชนมอญคลอง 14 พบว่า ข้อเสนอแนะของคำถามปลายเปิดในภาพรวม คือ มีการตกแต่งสถานที่ได้สวยงาม เนื้อหาประกอบเข้าใจง่าย และวัตถุจัดแสดงและหุ่นจำลองสวยงาม ทำให้สามารถดึงดูดความสนใจจากผู้เข้าชมแหล่งเรียนรู้ได้ดี ตรงกับแนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2551) ที่กล่าวถึงลักษณะของแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมไว้ว่าเป็นสถานที่รวบรวมและจัดแสดงเรื่องราวทางวัฒนธรรมเปิดให้สาธารณชนเข้าใช้ โดยมีการจัดสถานที่ให้สามารถสื่อความเข้าใจถึงเรื่องที่จัดแสดงและสร้างกระบวนการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง โดยเสริมบรรยากาศการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคม วิถีชีวิต และสภาพทางเศรษฐกิจการเมืองของแต่ละท้องถิ่นสอดคล้องกับความต้องการของทุกกลุ่มเป้าหมาย และเหมาะสมกับสภาวะความพร้อมของแหล่งเรียนรู้ของแต่ละพื้นที่

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลวิจัยไปใช้

1. ชุมชน ผู้นำชุมชน หรือแกนนำชุมชน ควรมีการนำข้อมูลแหล่งเรียนรู้เชิงศิลปวัฒนธรรมซึ่งเป็นศูนย์รวมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนมอญคลอง 14 มาใช้ในการส่งเสริมเศรษฐกิจของชุมชน โดยการสนับสนุนช่างฝีมือในพื้นที่เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือบริการใหม่ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ และมีคุณค่าทางวัฒนธรรมซึ่งจะสามารถช่วยสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้

2. สำนักงานเขตและสภาวัฒนธรรมเขต รวมถึงสำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน ควรพิจารณาถึงคุณค่าและให้ความสำคัญต่อแหล่งเรียนรู้เชิงศิลปวัฒนธรรมของชุมชนมอญคลอง 14 ที่สะท้อนวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนไทยเชื้อสายมอญ โดยสามารถใช้แหล่งเรียนรู้และข้อมูลจัดแสดงภายในแหล่งเรียนรู้เชิงศิลปวัฒนธรรมของชุมชนมอญคลอง 14 ซึ่งอยู่ภายในโรงเรียนวัดใหม่เจริญราษฎร์ เพื่อจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นที่ส่งเสริมการสืบทอดและการอนุรักษ์มรดกทางภูมิปัญญา รวมถึงสนับสนุนการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับกิจกรรมและประเพณีอันเป็นอัตลักษณ์และมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนชาวมอญในประเทศไทยในรอบ 12 เดือน หรือส่งเสริมการตลาดผลิตภัณฑ์ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชนชาวมอญเพื่อให้เกิดการส่งเสริมอัตลักษณ์และมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในพื้นที่อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการนำข้อมูลแหล่งเรียนรู้เชิงศิลปวัฒนธรรมของชุมชนมอญคลอง 14 ซึ่งสะท้อนอัตลักษณ์และมรดกทางภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนชาวไทยเชื้อสายมอญมาใช้ในการสนับสนุนงานวิจัย และการศึกษาต่อยอดการพัฒนาการเปลี่ยนแปลง และปัจจัยของความสำเร็จของแหล่งเรียนรู้ในระยะยาว โดยสามารถนำแนวคิด หลักการ และทฤษฎีไปใช้ในการทำวิจัยเพิ่มเติมในด้านการใช้ประโยชน์แหล่งเรียนรู้เชิงศิลปวัฒนธรรม และมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

2. ควรมีการศึกษาวิจัยด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนไทยต่างเชื้อชาติและวัฒนธรรมที่มีถิ่นที่อยู่อาศัยตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ เพื่อให้สามารถ

ขยายขอบเขตของพื้นที่ศึกษา และเกิดการต่อยอดความรู้ด้านการจัดสร้างแหล่งเรียนรู้เชิงศิลปวัฒนธรรมไปยังชุมชนในพื้นที่อื่นของประเทศไทยที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้

เอกสารอ้างอิง

- จตุรงค์ เดชะวงศ์, สำเนา หมิ่นแจ่ม, และจักรปรุพห์ วิชาอัครวิทย์. (2566). ผลการพัฒนาการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ชุมชนมอญโรงเรียนบ้านหนองคู อำเภอบำเหน็จ จังหวัดลำพูน. *วารสารการบริหารการศึกษาและภาวะผู้นำ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร*, 11(43), 84-94. <https://jeal.snru.ac.th/ArticleView?ArticleID=1261>
- ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. (2536). *การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ*. ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นวนนุรักษ์ : แพลตฟอร์มบริหารจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความหลากหลายทางชีวภาพ. (ม.ป.ป.). *พิพิธภัณฑมรดกวัฒนธรรมภูมิปัญญาไทยรามัญ มอญ คลอง 14*. <https://www.navanurak.in.th/monkhleng14/index/application/index.php?lang=th#>
- เนื่ออ่อน ขวัญทองเขียว. (2557). *เอกสารประกอบการเรียนรายวิชาศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่น*. กราฟิเคโซฟท์.
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. (1 สิงหาคม 2542). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 116 ตอนที่ 75 ก หน้า 1-19.
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545. (1 พฤษภาคม 2562). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 136 ตอนที่ 57 ก หน้า 1-52.
- พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2553. (12 พฤศจิกายน 2553). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 127 ตอนที่ 69 ก หน้า 1-39.
- พัทธนันท์ รัตนวรเศวต, วารดา พุ่มผกา, และ อรพรรณ เชื้อน้อย. (2566). การจัดทำข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมชุมชนมอญคลอง 14 โดยกระบวนการมีส่วนร่วม. *วารสารวิชาการ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์*,

- 1(11), 148-164. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/hssnsru/article/view/267407/182661>
- สำนักการระบายน้ำ. (2557). *ปุมตำนานงานระบายน้ำสยามราชธานี*. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. <https://dds.bangkok.go.th/ebook/ปุมตำนานงานระบายน้ำสยามราชธานี.pdf>
- สำนักงานเขตหนองจอก. (2566). *เขตหนองจอก*. https://webportal.bangkok.go.th/public/user_files_editor/66/Files/65/gen_nongchok.pdf
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). *สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. 2560-2564*. <https://www.nesdc.go.th/download/plan12/>
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2551). *สื่อ: บทบาทและความสำคัญต่อการเผยแพร่งานวัฒนธรรม*. กระทรวงวัฒนธรรม.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2566). *แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม*. <http://www.openbase.in.th/node/5954>
- ศุภินธการย ระวังวงศา และนภพร เชื้อขำ. (2566). การพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม : การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน. *วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 7(1), 290-306. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/husojournalpnru/article/view/265975>
- อัญชลี สารสุวรรณ, ประยูร อิมสวาสดี, และณัฐฤตา งามมีฤทธิ์. (2564). รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑมรดกพื้นบ้านประแส ของโรงเรียนชุมชนวัดตะเคียนงาม สำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาระยอง เขต 2. *วารสารวิชาการ สถาบันเทคโนโลยีแห่งสุวรรณภูมิ*, 7(1), 271-294. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/svittj/article/download/193224/171344/901297>
- Chisholm, M. (1979). *Rural settlement and land use: An Essay in location*. Hutchinson University Library.

- Cohen, J., & Uphoff, N. (1977). *Rural development participation: Concept and measures for project design implementation and evaluation*.
https://www.researchgate.net/publication/37882394_Rural_Development_Participation_Concept_and_Measures_for_Project_Design_Implementation_and_Evaluation
- Fine, B. (2001). *Social capital versus social theory: Political economy and social science at the turn of the millennium*. Routledge.